

SAFRANBOLU'YU KORUMA SÜRECİ VE KARABÜK (*)

Karabük Demir Çelik Fabrikaları'nın işletmeye açıldığı 1939 yılından sonra, Safranbolu'nun özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel yönden büyük kazanımlara kavuştuğu asla yadsınamaz bir gerçektir. Ancak, Safranbolu'nun korunması ve Dünya Miras Listesi'ne alınması da, ayrıca kimilerinin ısrarla Karabük ve dolayısıyla Demir Çelik Fabrikaları ile ilişkilendirilmek istenirse de, buna katılmak olanağı yoktur.

Öncelikle şu gerçeği vurgulamak gerekir: Demir Çelik Fabrikalarından önce de, sonra da, Safranbolu evlerinin korunması, Safranbolu'ya özgü yaşam biçiminden kaynaklanan bir olgudur. Tarih boyunca dedeler, babalar, evlatlar, torunlar Safranbolu'da, ataerkil (*pederşahi*) bir aile yaşantısının gereği olarak aynı evde yaşamışlar; yaşanan, barınılan evler, dede yadigarı ve baba mirası olarak özenle korunmuş, baba ocağını söndürmemek geleneğine özellikle saygı duyulmuştur.

Safranbolu'da, zamanına göre üst düzey bir sosyal ve ekonomik yaşamın sergilendiği, en az iki katlı, çok odalı evleriyle manevi bağlarını sürdüren genç kuşaklar, hayr-ül halef (*hayırlı evlat*) olma kuralına saygıda da kusur etmeyerek, baba ocağını ne terk etmişler ve ne de satmışlardır. Gerektiğinde onarımına ve mutlaka korunmasına özellikle özen göstermişlerdir. Aileler çok çocuklu olmadığı için, yeni ev gereksinimi de ortaya çıkmamıştır. Türkiye'de ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927'de 5.218 olan kent nüfusu, 1955'de aradan 28 yıl geçtikten sonra, ancak 937 kişi artarak 6.155'e ulaşabilmiştir. .

Safranbolu'nun bu sosyal ve demografik yapısı, kentin sivil mimarlık dokusunda eskiye göre bir bozulma olmaması gibi mutluluk duyulan bir sonucu kendiliğinden oluşturmuş ve Safranbolu, "*Kendini koruyan kent*" olarak ünlenmiştir.

Safranbolu'nun kentsel özellikleriyle ilgili olarak şu gerçekler de bilinmelidir. Fabrikanın temeli atılmadan bir yıl önce, 1936 yılında Burhan Cahit ONGUN isimli bir mimara Safranbolu'nun imar planı yaptırılır. Mimar, Safranbolu'nun tarihsel yerleşim yeri olan bugünkü adıyla "*Çarşı*", o günkü adıyla "*Şehir*" kesiminin Kıranköy ile Bağlar arasındaki Hastarla'ya kaldırılmasına planında yer verir. 1940'lı yılların başında zamanın Safranbolu Kaymakamı bu planı uygulamaya kalkar, Kaymakamlığı Misakimilli'ye Çelik Palas'a taşır, Hükümet Konağı cezaevi olur. İller Bankası'ndan, o zamanki adıyla Belediyeler Bankası'ndan 50 Bin lira borç alınarak Belediye'ye Hastarla'da kamulaştırmalar yaptırılır.

Ancak Safranbolu halkı bu emrivakiyi kabul etmez. Çarşı ya da Şehir kesimini terk etmez. Çeşitli girişimler sonrasında Kaymakamlık tekrar eski yerine döner. Bu da Safranboluluların, Demir Çelik Fabrikaları kurulduktan sonra bile, 1940'lı yıllarda bir dış etken olmadan kendi kentlerine sahip olma arzularının önemli bir göstergesidir.

Bu gerçekler göz ardı edilerek, 1940'lı ve 1950'li yıllarda Karabük'te yeni bir kentin doğuşuna ve hızla büyümesine bakılarak, Karabük'ün, Safranbolu'daki yeni yapılaşma baskısını kendisine çekmesi sonucu, Safranbolu evlerinin korunduğu savı ileri sürülür.

Oysa, Fabrikanın işletmeye açıldığı 1939 yılından sonraki süreçlerde , Karabük, Safranbolu'nun korunmasında olumlu değil, tersine olumsuz bir etmendir. Çünkü Safranbolu üzerindeki yapılaşma baskısını, Karabük'ün kendisine çekmesi değil, aksine Karabük'te iş ve aş bulsa da, barınma olanağı bulamayanların, bu gereksinimlerini Safranbolu'ya yöneltmesi ve dolayısıyla Safranbolu'nun yapılaşma baskısı altında kalması söz konusudur.

Bu arada şu sosyolojik gerçek de göz ardı edilmemelidir. Ülkemizde geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında önce büyük kentlerde ataerkil aile düzeni, yani birkaç kuşak aile bireylerinin aynı çatı altında yaşama biçimi terk edilmeye başlanır. 1950'li yıllardan itibaren ataerkil aile düzeni ve geniş aile yaşantısı yerine; anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile statüsü artık Safranbolu'da da uygulama alanı bulur.

Öte yandan en önemlisi, ahşap evlerin bakımından bıkmış, temizliğinin güçlüğünden usanmış, yılmış, onarım ve restore için masraf yapmayı gereksiz bulan ya da bunun için ekonomik gücü bulunmayan Safranbolulular; mutfak, tuvalet ve banyo gibi ıslak mekanlarında çağdaş olanaklar ve konfor sunan kargir evlerde oturabilme arzusu içine girerler. Bunun yanı sıra, Ankara'nın ünlü Belediye Başkanı Vedat DALOKAY'ın, "*insan silosu*" olarak tanımladığı, çok katlı apartmanlarda oturma, yanlış da olsa, farklı bir sosyal statü kazandırdığı inancı, ne yazık ki, 1950'li yıllardan itibaren Safranbolu'da da yaygınlaşır.

Bu yeni anlayış ve istemler, ancak Safranboluluların eski evlerini ne pahasına olursa olsun satmaları, elde edecekleri parayla, Bağlar'daki evlerini, dört mevsim oturulabilir biçimde kargir olarak yeniden yapmaları veya bir kooperatife girerek Kıranköy ile Bağlar arasında yeni bir ev sahibi olmaları suretiyle gerçekleştirilebilecektir. Bu nedenle, 1950'li ve sonraki yıllar, Hastarla'da İşçievleri, Memurevleri adıyla ve bugünkü Emek Mahallesi'nde de 215 evler adıyla kurulan kooperatiflerin üyelerini, çoğunlukla kentin "*Şehir*" adı verilen tarihsel kesimdeki evlerini satan Safranbolulular oluşturur. Sosyal Sigortalar Kurumu'nun uygun koşullardaki kredi olanaklarından yararlanılabilmesi de, ayrıca çok önemli katkı sağlar.

Tarihsel Safranbolu evlerine alıcı bulmak zor değildir. Sadece komşu il, ilçe ve köylerinden değil, yurdun dört bir yanından Karabük'e gelenler, Safranbolu'daki evlerin hazırda bekleyen alıcılarıdır. Satış bedelleri çok düşük eski evler, onlar için en uygun konutlardır.

Böylece, en az iki katlı, çok odalı Safranbolu evleri hızla el değiştirmeye ve sadece bir geniş aile için planlanmış ev ve konaklarda artık Demir-Çelik mensubu birkaç aile barınmaya başlar. En önemlisi bu evler ile yeni malikleri arasında hiçbir manevi bağ bulunmamaktadır. Evleri satın alan yeni hemşehrilerin böyle evlerde oturma, böyle evleri kullanma alışkanlıkları ya da gelenek ve görenekleri olmadığı gibi, evlerinin her tarafını döşeme ve tümünden yararlanma olanakları da yoktur. Aksine yeni evlerinin üst katları için dışarıdan merdiven yaparak, evi yatay ya da dikey birkaç bölüme, daireye ayırıp, kendilerinin oturmadığı bölümleri kiraya vermelerinde çıkarları vardır.

Bu uygulama sonucu, odalardaki "*kara kapak*"lı küçük pencereler yerlerini, "*asri pencere*" (!) denilen bir tek geniş pencereye bırakır. Aynı evde kerpiç ya da ahşap materyal yanında, günün kolay sağlanabilir inşaat materyali tuğla, demir ve çimento ve çatıda da oluklu kiremit yanında, Marsilya kiremidi bir arada yer almaya başlar.

İşte böylece, "*Kendini koruyan kent: Safranbolu*" dönemi, önce 1970'li yıllara doğru gelinirken yavaş yavaş, sonra 1970'li yıllarla birlikte çok hızlı bir ivme kazanarak sona erer. 1975 sonrası için ancak, "*Korunan Kent: Safranbolu*" ya da "*Korunması Gerekli Kent: Safranbolu*" deyimleri, daha uygun bir söylem olabilecektir. Bu gerçekler karşısında, Karabük'ten kaynaklanan yeni yerleşimlerin kent dokusunu bozması nedeniyle, Karabük'ün, Safranbolu'yu koruması, varsayım olarak bile düşünülemez.

Korunması gerekli bir kente dönüştüğünde Safranbolu'nun korunması, sadece ve sadece, Safranbolu Belediyesinin öncülüğünde alınan hem yasal, hem yönetsel önlem ve uygulamalarla gerçekleşir. Bu yeni dönemin ilk adımını da, zamanın Belediye Başkanının, İmar Yönetmeliğine, korumaya yönelik ek maddeler konulması önerisi oluşturur.

Bu önerinin 12 Haziran 1975 tarihli Belediye Meclisi toplantısında, üyelerin de duyarlılık göstermesi sonucu, oy birliğiyle kabul edilmiş olması, koruma olayının Safranbolu'daki ve hatta ülkemizdeki başlangıcı olarak kabul edilmelidir. Çünkü o yıllarda sadece doğal çevreye ve güzelliklerine sahip çıkılarak doğanın korunması, tek ve yaygın bir duyarlılık alanını oluşturuyordu. Tarihsel kent dokusunun korunması gündemde değildi. Sadece sanat, tarih, kültür ve mimarlık çevrelerinin bir özlemiydi. Henüz uygulama alanı bulamamıştı.

Nitekim, o yılların gazetelerinde sık sık, İstanbul Boğaziçi'nde bir yalı'nın ya da Anadolu yakasında geniş bahçeli bir köşkün yandığı haberleriyle karşılaşıldı. Haberin

devamında “binanın yanmadığı; Anıtlar Kurulu bir çivi bile çaktırmadığı için yakıldığı söyleniyor” diye bir açıklama yapıldığına tanık olunurdu.

Bu durumda, 12 Haziran 1975 tarihli Safranbolu Belediye Meclisi kararı için, insan emeğiyle oluşan tarihsel çevreyi bozmamak ve böylece yerel olduğu kadar, ulusal kültürel değerlere sahip çıkmak amacına yönelik bir duyarlılığın göstergesidir denilmelidir. Ancak ne var ki, Belediye Meclisi’nin söz konusu kararı, o dönem yürürlükteki yasal prosedür gereğince, Belediyelerin vesayet organı statüsündeki İmar ve İskan Bakanlığı’na gönderildiğinde, Bakanlıkça, Belediye başkanına, “*eskiye rağbet olsa bit pazarına nur yağardı*” denilerek, kutsal mülkiyet hakkına saygısızlık gerekçesiyle onaylanmaz. Belediye yapayalnız kalır.

İşte o günlerde, Demir-Çelik Fabrikalarının yörede kurulmuş olması gibi, bir kez daha “*talih Safranbolu’nun yüzüne güldü*” denebilecek ölçüde önemli bir fırsatla karşılaşılır. Yetkili merciler, “1975 Avrupa Mimari Miras Yılı” etkinlikleri için İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Mimarlık Fakültesi’ni görevlendirir. Fakülte’nin “*Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü*” (MTRE) bu görevi üstlenir. Etkinlikleri Safranbolu’da yapmayı isterler. Bu istemi, Demir-Çelik Fabrikaları’nın çok değerli teknik elemanlarından Yük.Müh.Mimar Sayın Yavuz İNCE, zamanın Belediye Başkanı’na iletir. Sevinçle karşılanır.

Daha önceki yıllar bir kaç kez Safranbolu’ya geldikleri için kenti tanıyan, İTÜ Mimarlık Fakültesi Dekanı Prof. Dr.Doğan KUBAN ve Doç.Dr. Metin SÖZEN’in katkılarıyla İstanbul Teknik Üniversitesi-Safranbolu Belediyesi işbirliği sonucu, 1975 yılında Safranbolu Mimarlık Değerleri ve Folkloru Haftaları düzenlenir. Sanat, tarih, kültür ve mimarlık çevrelerinden, Bakanlıklardan, ulusal basın ve TRT’den 200 kadar konuk Safranbolu’ya gelir; Belediyenin eşgüdümünde konukları, Safranbolulular evlerinde barındırırlar.

Yazılı ve görsel medyada Safranbolu çok geniş biçimde yer almaya başlar. T.Turing Kurumu, Belediye Başkanının aracılığıyla Asmazlar Konağı’nı satın alarak, konağı özgün bir konaklama tesisine dönüştürme girişimlerini başlatır. Yine T.Turing Kurumu’nun Belediye ile işbirliği yaparak hazırlattığı “*Safranbolu’da Zaman*” belgesel filmi, 1977 başında gösterime girdiğinde büyük yankı yaratır. Tarihsel çevreye ve Safranbolu’ya duyarlı bir kamuoyu oluşur. Safranbolu Kültür Haftaları 1976 ve 1977 yıllarında da tekrarlanır. Safranbolu fotoğrafları UNESCO’nun öncülüğünde Avrupa başkentlerinde sergilenir.

1976’da Anıtlar Yüksek Kurulu Safranbolu’yu “*kentsel sit*” alanı ilan eder. 1978’te koruma olayında Devlet devreye girer. 1999’da çağ dışı güçlerce hunharca katledilen zamanın Kültür Bakanı, rahmetli Ahmet Taner KİŞLALİ, Belediye tarafından Safranbolu’ya davet olunur. “*Arasna*” ile “*Kaymakamlar Evi*”nin Devletçe kamulaştırılması kararı alınır.

Böylece koruma olayı hızlanarak devam eder. Bu süreçte Demir Çelik Fabrikaları’nın Karabük’te kurulmuş olmasının doğrudan doğruya herhangi bir katkısı yoktur. Belki ancak dolaylı katkıdan söz edilebilir. İlk katkı, Yavuz İNCE gibi kültür değerlerine saygılı bir Mimarın Fabrikada görevli olması sonucu, başlangıçta Belediye ile İTÜ Mimarlık Fakültesi arasında diyalog kurulmasının kolaylaşmış olmasıdır.

Bir diğer etmen, Karabük’teki entelektüel çevrenin koruma olayına olumlu yaklaşımıdır denebilir. Her yeni atılımda olduğu gibi, Safranbolu’nun korunmasına yönelik ilk uygulamalarda, halktan çok güçlü bir destek alınamamıştır. 1976’da Anıtlar Yüksek Kurulu kararıyla *Bağlar*’da yeşil dokunun korunması amacıyla yapılaşmanın sınırlandırılması, *Şehir*’de, sadece mevcut mimarlık dokusuna uygun onarımlara izin verilmesi itirazlarla karşılanmıştır. Koruma yanlısı ve karşıtı görüşler, yerel ve ulusal basında, Safranbolu bazında tartışılmaya başlanmıştır.

Belediye yönetimi, bilindiği üzere halk iradesi ve demokratik yöntemle oluşur. Koruma kararından sonra 11 Aralık 1977 tarihinde yapılan yerel seçimin öncesinde muhalif partiler ve adayları “*koruma da ne imiş, Anıtlar Kurulu kararlarını tanımıyoruz, dileyen dilediği yere*

gökdelelen dikebilir” söylemleriyle seçim kampanyasına başlarlar. Bu kampanya etkisini gösterir; görevdeki Belediye Başkanının partisinden bile kopmalara yol açar.

Bu aşamada, Demir Çelik Fabrikalarında, belirli entelektüel birikim ve eğitime sahip, idari ve teknik yönetim kadrolarında görevli bulunanlar, birlikte çalıştıkları Safranbolulu seçmenlere, kentlerinin kültür değerlerinin önemini anlatırlar ve Belediye Başkanı % 51,5 oranında bir oyla ve az bir farkla da olsa seçimi tekrar kazanır. Koruma olayını devam ettirir.

Karabük Demir Çelik Fabrikaları ile Safranbolu’nun korunması arasındaki ilişki araştırılırken, şu gerçekler de anımsanmalıdır. Fabrika olmasına rağmen, 1950’li yıllardan itibaren çeşitli zanaat dallarındaki etkinliklere dayalı Safranbolu’nun ekonomik yaşamı sürdürülemedi. Demir-Çelik olmasaydı da böyle olacaktı. Çünkü fabrikasyon üretim nedeniyle zaman içinde bugün olduğu gibi, kunduracılık ve yemenicilik ile terzilik önemini yitirecekti. Alüminyum, plastik ya da çelik mutfak malzemelerinin çıkışı; bakırcılık ve kalaycılık gibi meslekleri, motorlu araçların yaygınlaşması binek ve yük hayvanlarına olan gereksinimi ortadan kaldıracığından saraçlık, semercilik ve nalbantlık gibi zanaatları işlevsiz bırakacaktı.

Fabrika’dan Safranbolu’nun kazanımı, binlerce kişiye sağlanan iş ve çalışma ortamıdır. Bu paha biçilmez bir ekonomik olanaktır. Böyle bir olanaktan yoksun kalınsaydı, , Safranbolu’dan da, Kastamonu’da olduğu gibi büyük kentlere göç olacağını söylemek kehanet sayılmamalıdır. 1940’lı yıllarda 5.000 kişi dolaylarındaki kent nüfusunun daha da azalacağı söylenebilir. Ancak, ileriki yıllarda Bursa’nın Cumalıkızık köyü ile Bolu’nun Göynük, Mudurnu ve Sakarya’nın Taraklı ilçelerinin ya da Ankara’nın Beypazarı İlçesinin koruma alanında ünlenmesindeki etmenler, Safranbolu için de geçerli olabilirdi diye düşünülebilir. Çünkü zaman içinde doğal çevre gibi; tarihsel çevrenin de korunması bilincinin kazanılması sağlandığında, benzer bir sonuca ulaşılabilirdi denilebilir.

Özetle şu bilinmelidir ki, Safranbolu’nun kendini korumuş olmasında da, sonradan koruma altına alınmasında da temel etmen, halkın ve yasal temsilcileri yerel yönetimin Safranbolu sevgisidir. Bu sevgiden kaynaklanan duyarlılıklar, kentsel kültürel değerlerin korunması amacına yöneliktir. Apaçık bir gerçektir ki, Türkiye’de mimarlık dokusunu koruma alanındaki ilk atılımlar, 1975-1980 yıllarındadır. Uygulama alanı da Safranbolu’dur. O yıllarda Safranbolu kendini koruyan ve korunması gereken ilk kent olarak ünlenmiştir; yine o yıllardan beri Safranbolu, “*Korumanın Başkenti*”dir.

Bir başka gerçek de şudur: Safranbolu’nun korunması, doğrudan Demir-Çelik işletmelerinin ilgi ve katkısıyla gerçekleşmediği gibi; sadece kimi öğretim üyelerinin, kimi mimarların ya da kurumların çabaları sonucu yahut tek başına “*Safranbolu’da Zaman*” belgesel filmi sayesinde de gerçekleşmiş bir olgu değildir. Bu, ilk önce Safranbolu halkına ve bu halkın yasal temsilcisi Safranbolu Belediyesine haksızlık olur.

Hiç kuşkusuz Safranbolu’nun korunmasında, entelektüel çevrelerin çok değerli ve asla yadsınamaz katkıları vardır. Ancak her türlü katkıya da, yardıma da gerekli ortamı hazırlayan; her türlü sorumluluğu ve başlangıçtaki sosyal ve siyasal riskleri üstlenen de Safranbolu Belediyesi’dir. Safranbolu’nun korunma olayı, halk-belediye işbirliği ve karşılıklı bir güven ortamının yaratılmasıyla başarılmıştır.

Başlangıçtan bugünlere kadar, Safranbolu halkının ve Belediye Başkanlarının, “*Başka Safranbolu yok*” söyleminin doğruluk ve geçerliliğini sürdürme çabası içinde olmaları da, hiç kuşkusuz, koruma olayında 1975’te yakılan ateşin sönmeden sürekli yanmasının güvencesini oluşturmuştur.

(*) 13.04.2016 tarihli Safranbolu Ekspres Gazetesi ile 14.04.2016 Karabük Batı Karadeniz Ekspres Gazetesinde yayımlanmıştır.